afers, 68 (2011), 47-70 ISSN: 0213-1401

JOAQUÍN VARELA SUANZES-CARPEGNA
Universidad de Oviedo

Nació, representació i articulació territorial de l'Estat a les Corts de Cadis

I. La idea de nació a les Corts de Cadis

El sentiment de comunitat nacional, en sentit actual, es configura a Espanya amb el regnat de Carles III i és present, per exemple, en Cadafal, Forner i Meléndez Valdés[1]. El naixement d'aquesta consciència nacionalista va lligat íntimament a l'interès que en aquest mateix segle es manifesta per la història nacional. Aquest és un fenomen, en realitat, que es produeix per tot Europa. Meinecke ha mostrat com la consciència històrica i nacional, el racionalisme renovat, naix a partir del fecund moviment de la Il·lustració, que evidencia el caràcter bifront i contradictori[2]. Sobre aquest extrem han incidit també Cassirer i Croce[3].

Una primera versió d'aquest treball s'exposà al Congrés Internacional «Las Cortes de Castilla y León. 1188-1988», realitzat a Lleó el 1988. Fou publicat a *Las Cortes de Castilla y León. 1188-1988*, Valladolid:1990, vol. II, pp. 217-245, així com a la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. Amb algunes modificacions, entre les quals s'inclou el títol, dins el meu llibre *Política y Constitución en España. 1808-1978*, pròleg de Francisco Rubio Llorente, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC), Madrid:2007. Ara l'he ampliat i he actualitzat algunes referències bibliogràfiques.

[1] Vegeu J. A. MARAVALL: *El sentimiento de Nación en el siglo XVIII: la obra de Forner*, La Torre, Puerto Rico:1967, i ID.: «El pensamiento político de Cadalso», a *Mélanges a la memmoire de J. Sarrailh*, París:1976, vol. II. Així mateix, X. ARBÓS: «Notes sobre la Il·lustració espanyola i la idea nacional», *Anuari de Dret Polític* (1983), i l'obra d'Álvarez Junco esmentada a la nota 7.

A Espanya, l'interès per la història i especialment per la pròpia es percep des del regnat de Felip V. A mesura que el segle avança, aquest despertar de la consciència històrica i nacional —fenòmens ambdós estretament imbricats— no deixarà de créixer.

En un aclaridor estudi sobre el segle XVIII, Richard Herr remarca l'excel·lent acollida dispensada a la *Historia General de España*, del jesuïta Mariana, entre altres obres d'història que circulaven amb profusió[4]. Maravall, altrament, insisteix en la renovació que, durant aquest segle, es produeix en els estudis d'història del dret, mercès a una llarga llista d'autors, entre els quals citarem Macanaz, Asso de Manuel, Sempere i Guarinos, Sotelo, Burriel, Jovellanos i Martínez Marina[5]. En l'àmbit universitari, sobretot a partir de la segona meitat del segle, el dret hispànic s'obre pas amb el corresponent decaïment del dret romà. A més de la *Instituta*, el *Codi* o el *Digest*, es difon el coneixement de les Partides, el Fur Reial i el Fuero Juzgo, les Leyes de Toro i la Nueva Recopilación[6]. A més, cal incorporar la creació de les reials acadèmies, especialment la d'història i la de llengua.

Serà durant el període 1808-1814 que el sentiment nacionalista espanyol pren un auge inusitat i no al segle XVIII, motivat per la Guerra del Francès. Tampoc en això Espanya es comportà de manera diferent d'Europa. L'expansionisme napoleònic despertà la consciència nacional dels diversos pobles europeus sotmesos a les tropes franceses. Amb aquesta consciència nacional nasqué un moviment d'àmplies ramificacions en tot el camp de la cultura: el romanticisme.

A les Corts de Cadis, la consciència nacionalista és present, tot i que no de manera unívoca. A partir d'aquestes Corts, la idea de nació passà a formar part important del lèxic polític i, òbviament, del bagatge terminològic del dret constitucional[7]. Fa quasi

---

[2] *El historicismo y su génesis*, Mèxic:1943.

[3] E. CASSIRER: *El mito del Estado*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic:1968, pp. 213 i ss.; B. CROCE: *Teoría y historia de la historiografía*, Buenos Aires:1953, pp. 212 i ss.

[4] R. HERR: *España y la Revolución del siglo XVIII*, Aguilar, Madrid:1979, p. 282.

[5] «Mentalidad burguesa e idea de la Historia en el siglo XVIII», *Revista de Occidente*, XXXVI:107 (1972), pp. 250-286.

[6] M. i J. L. PESET: *La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y Revolución liberal*, Taurus, Madrid:1974, pp. 282 i ss.; F. TOMÁS Y VALIENTE: *Manual de historia del Derecho español*, Tecnos, Madrid:1979, pp. 37 i ss.; J. L. ABELLÁN: *Historia crítica del pensamiento español*, Espasa-Calpe, Madrid:1981, vol. III, cap. XIX.

[7] S. Agesta, referint-se a la Constitució de 1812, afirma: «*La nación, este personaje que cierra la historia política del siglo XVIII, se ha colado de rondón en la política de la Edad Moderna*»; *Historia del constitucionalismo español*, Instituto de Estudios Políticos (IEP), Madrid:1953, p. 94. Sobre la idea de nació d'aquest període, vegeu L. DÍEZ DEL CORRAL: *El liberalismo doctrinario*, IEP, Madrid:1973, pp. 518 i ss.; M. ARTOLA: *Los orígenes de la España contemporánea*, IEP, Madrid:1975, vol. 1, pp. 186 i ss., 355 i ss. i 459 i ss. De caràcter més general, vegeu J. CONDE: «La idea actual española de nación», a *Escritos y fragmentos*, IEP, Madrid:1974. Vegeu també l'article d'Ignacio De Otto sobre el mot «Nación», publicat a l'*Enciclopedia Jurídica Seix* i ara a *Obras Completas*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo/Centro de Estudios

quatre dècades, al meu llibre *La Teoría del Estado de los orígenes del constitucionalismo hispánico (las Cortes de Cádiz)*, intentava, crec que per primera vegada, delimitar els diversos conceptes de nació defensats en aquestes Corts, però no des de la teoria de la nacionalitat, sinó des de la teoria de l'Estat, ço és, pretenia desentranyar els diversos conceptes de nació com a subjecte a qui s'imputava el poder o la sobirania de l'estat (concepte jurídic) i no com a subjecte amb entitat històrica real: Espanya, per a uns; les Espanyes, per a uns altres (concepte historicocultural)[8].

Partint d'aquestes premisses, demostrí que en aquestes Corts l'ús del mot «nació» com a subjecte d'imputació del poder no fou privatiu, com en principi hom podia pensar, dels diputats liberals de la metròpolis —una denominació que, com es veurà, no és de cap manera arbitrària— sinó que els diputats reialistes i els americans imputaren també el suprem poder estatal a aquest subjecte. Així, el principi de sobirania nacional fou invocat i defensat des de pressupòsits ideològics molt heterogenis i interpretat amb molts diferents sentits. Més encara, hom pot dir que d'alguna manera el concepte de nació fou el concepte central sobre el qual es construïen les teories de l'estat i de la Constitució que s'hi exposaven, les quals contenien els diversos projectes polítics que s'hi defensaven. A continuació resumiré breument els conceptes de nació que s'exposaren a les sessions de les Corts gaditanes.

Els diputats reialistes defensaven una idea dualista i organicista de nació, que serví de suport a la doctrina jovellanista de la «sobirania compartida» entre el rei i les Corts, de tanta influència en el posterior constitucionalisme conservador[9]. La nació es definí com la unió indissoluble entre el monarca i el poble. El rei era el «cap» de la nació, i amb el poble —concebut de forma organicista, tant des d'un punt de vista estamental com territorial— formaven un «cos moral», segons establia la doctrina escolàstica del *corpus mysticum,* molt en particular la de Francisco Suárez[10].

Els diputats americans concebien la nació com un grup d'individus i províncies de la monarquia. La sobirania havia de recaure, per aquest motiu, en cada província i en cadascun dels seus individus singularment considerats. En aquest concepte de

---

Constitucionales, Oviedo-Madrid:2010. Més recentment, vegeu les pàgines, potser escasses, que li dedica J. ÁLVAREZ JUNCO: *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Taurus, Madrid:2001. Faig una àmplia ressenya d'aquest llibre a «Los dos nacionalismos españoles en el siglo XIX», *Revista Española de Derecho Constitucional*, 65 (maig-agost 2002), pp. 359-379.

[8] CEPC, Madrid:1983, pròleg d'Ignacio de Otto, especialment els capítols 4t i 5è. Serà reeditat pel CEPC al llarg del 2011.

[9] M'estenc sobre aquest punt al meu treball «La doctrina española de la Constitución histórica», *Fundamentos. Cuadernos monográficos de Teoría del Estado, Derecho Público e Historia Constitucional*, 6 (2010), Junta General del Principado de Asturias, Oviedo. En línia: *http://www.unioviedo.es/constitucional/fundamentos/sexto/pdfs/07_carela.pdf.*

[10] Sobre la influència d'aquesta doctrina, J. A. MARAVALL: «La idea de Cuerpo Místico en España antes de Erasmo», *Estudios de Historia del Pensamiento Español* (1973), pp. 191 i ss. Vegeu també M. GARCÍA PELAYO: «Del mito y de la razón en el pensamiento político», *Revista de Occidente* (1968), pp. 115 i ss.

nació —formulat implícitament a l'empara d'una peculiar teoria de la representació, de la qual parlaré després— destacava una estranya barreja de premisses doctrinals de procedència diversa: algunes inspirades en el dogma de la sobirania popular que recordaven Rousseau, unes altres de caràcter territorial, que són les que ací interessarà considerar, d'evident regust arcaïtzant, fermament vinculades a les tradicions i als principis del dret d'Índies i emparentades també amb el pensament escolàstic i amb el jusnaturalisme germànic, en especial el de Puffendorf. Aquest autor tingué una gran ressonància en el procés emancipador —sobretot a Uruguai i l'Argentina— a través de les seues tesis sobre el pacte social i la federació (inspirades en Grotius, el qual les havia preses en part de Suárez), on defensava la licitud de la retroversió de la sobirania als «pobles» o «províncies» en alguns casos d'interregne i fins i tot era partidari d'una possible emancipació. Aquestes idees li havien permès justificar la independència de les províncies holandeses de la Corona espanyola[11].

Al llibre citat anteriorment, analitzí el paral·lelisme que s'observa entre el concepte de nació i de representació nacional defensats pels diputats americans i les tesis que sobre aquests extrems mantingué Martínez Marina en la «Teoría de las Cortes». Aquest paral·lelisme fou un dels aspectes més suggestius que m'oferí l'estudi de la teoria de l'estat a les Corts de Cadis[12].

A diferència de reialistes i americans, els diputats liberals de la metròpolis concebien la nació com un subjecte indivisible format exclusivament d'individus iguals, al marge de qualsevol altra consideració estamental i territorial. D'aquestes dues notes es deduïa una tercera d'enorme importància: la nació no era la suma dels seus individus sinó un ésser purament ideal, fictici, un mer subjecte d'imputació del poder, sense existència empírica. En conseqüència, la sobirania no la feren recaure sobre el rei i les Corts de comú acord, com pensaven els reialistes i com defensava el liberalisme moderat del segle XIX, ni sobre el conjunt d'individus i pobles de la monarquia, com estimaven els americans, sinó sobre la nació de forma exclusiva i indivisible (o «essencial», com

[11] Sobre la formació intel·lectual dels diputats americans a les Corts de Cadis i les elits criolles durant l'època d'insurrecció, vegeu O. C. STOETZER: *El pensamiento político en la América española durante el período de la emancipación, 1789-1825*, IEP, Madrid:1966, 2 vols.; D. RAMOS: «Las Cortes de Cádiz y América», *Revista de Estudios Políticos*, 126 (1962), pp. 610 i ss.; M. GIMÉNEZ FERNÁNDEZ: *Las doctrinas populistas en la independencia de Hispano-América*, Centro Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Sevilla:1974; María Teresa BERRUEZO: *La diputación americana en las Cortes de Cádiz*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid:1986; Marie-Laure RIEU-MILLAN: *Los diputados americanos en las Cortes de Cádiz*, CSIC, Madrid:1990; R. BLANCO VALDÉS: «El 'problema americano' en las primeras Cortes liberales españolas, 1810-1814», a P. CRUZ VILLALÓN *et al.*: *Los orígenes del constitucionalismo liberal en España e Iberoamérica: un estudio comparado*, Junta de Andalucía, Sevilla:1994; vegeu també les obres citades a la nota 55.

[12] Sobre el pensament polític del savi asturià, publiquí el 1983 un llibret, exhaurit fa temps, titulat *Tradición y liberalismo en Martínez Marina*, que incloguí després a *Política y Constitución...*, *op. cit.*

proclamava l'article tercer de la Constitució de 1812). El concepte de nació que es desprenia d'aquests postulats responia a la interpretació ortodoxa —diguem-ho així— del dogma de sobirania nacional, ço és, a la teoria exposada uns anys abans per Sieyès i altres revolucionaris francesos, encara que els liberals espanyols insistiren —de bona o mala fe— que aquest dogma, lluny de ser una còpia de les doctrines franceses, es contemplava en la legislació medieval d'Aragó i Castella[13].

Abordaré el concepte de nació en les pàgines següents, d'acord amb la teoria de l'estat, però —com es remarca al títol d'aquest treball— ho faré centrant-me en la nació com a subjecte i objecte de la representació política i en connexió amb una determinada manera de concebre l'articulació territorial de l'estat.

II. Els diputats reialistes i la teoria estamental de la representació

La idea organicista de nació defensada pels diputats reialistes era perfectament coherent amb el rebuig que aquests diputats mostraren vers la tesi de l'estat de naturalesa, defensada per alguns destacats liberals com Toreno i que es desprenia de l'article primer de la Constitució de 1812, on es definia la nació espanyola com «*la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios*». Per als diputats reialistes, la nació espanyola s'havia de definir en relació amb el govern monàrquic i les lleis fonamentals seculars, perquè no era una nació que es constituïa o reunia després d'una prèvia dispersió dels seus membres, com feia entendre l'article primer, sinó que es tractava d'una nació ja constituïda. Conseqüència lògica d'aquestes premisses era rebutjar l'axioma de la igualtat natural de tots els individus de la nació, com a realitat prèvia a tota forma sociopolítica. Si la comunitat, com pensaven i defensaven els reialistes, era d'origen natural, així com el poder polític que sorgia dintre seu, els membres d'aquesta comunitat «naixien» immersos dins d'unes determinades institucions socials i polítiques i vinculades indefectiblement a elles. Sobre aquest punt Inguanzo fou molt explícit: «*La naturaleza no reconoce diferencias de sangre; todos los hombres nacen iguales. Es verdad, no hay duda. Pero pregunto: ¿los hombres nacen en el estado natural o en el estado civil y social? Desde que el hombre nace en sociedad bajo un gobierno, nace sujeto a todas las instituciones y modificaciones admitidas en el Estado.*»[14]

Per tant, la nació no es concebia com un subjecte compost d'individus igualment considerats, sinó com un conjunt d'individus submergits en un teixit social desigual, format per estaments i distribuït en heterofòrmics territoris o regnes. Els diputats reialistes insistiren particularment en una idea estamental de nació i de representació

[13] Una de les millors exposicions sobre el concepte revolucionari francès de «nació» encara és la de R. CARRÉ DE MALBERG: *Contribution a la Theorie Generale de l'Etat*, París:1922, vol. II, pp. 149-197.

[14] *Diario de Discusiones y Actas de las Cortes de Cádiz* (d'ara endavant DDAC), Cadis:1811-1813, vol. 8, p. 62.

nacional, però hi sorgí alhora una mentalitat particularista o «provincialista». En la polèmica suscitada per l'article 12 del projecte constitucional, Aner i Borrull revelaven que la seua idea de nació equivalia al d'una unió organicista de regnes o províncies dotats d'entitat pròpia. Aquest article deia: «*se hará una división más conveniente del territorio español por una ley constitucional, luego que las circunstancias políticas de la Nación lo permitan.*»

Aner, que significativament es considerava diputat *de* Catalunya i no *per* Catalunya, digué: «*si se entiende dividir las provincias que tienen demarcados sus términos baxo cierta denominación, desde ahora me opongo* (...) *y muchos más si se tratase de quitar un pueblo solamente a la provincia de Cataluña. Supuesto que no se ha tratado de variar el nombre de las provincias de España, ¿sería razón de política que a estos que tienen unas mismas costumbres y un idioma se les separe para agregarlos a otras provincias que los tiene diferentes? Nadie es capaz de hacer que los catalanes se olviden de que son catalanes* (...) *y así si se trata de desmembrar el pueblo más mínimo, como Diputado de Cataluña me opongo a la más pequeña desmembración.*»[15]

El valencià Borrull participava d'aquests recels davant d'una futura uniformitat dels «regnes de la nació», i afirmà: «*Se habla* [a l'article] *en términos generales, y por ello comprende también la que puede hacerse del territorio español por departamentos, quitando el nombre que actualmente tiene sus diferentes reynos y agregado los pueblos los unos a los otros. Esto ha de ser perjudicialísimo; ha de impedir la íntima unión que media entre los pueblos de un mismo reyno y ha de encontrar la mayor resistencia entre ellos, suscitándose con este motivo muchos trastornos y alborotos.*»[16]

Fou, però, durant el debat de l'article 27 quan es féu més evident el concepte territorial i sobretot estamental de la nació que defensaven els diputats reialistes. Aquest article deia: «*Las Cortes son la reunión de todos los diputados que representan a la nación española, nombrados por los ciudadanos en la forma que se dirá*». Es tractava d'establir una vertadera assemblea nacional, on tots i cadascun dels diputats representessen la nació, i no, com fins llavors havia ocorregut, als diversos estaments i regnes de la monarquia. Sens dubte, era un dels més importants preceptes constitucionals, radicalment subversiu de l'ordre polític precedent i, congruentment amb els articles anteriors, sobretot amb el primer i el tercer, als quals he fet al·lusió.

Per a impugnar aquest precepte, els diputats reialistes defensaven una teoria de la representació política de factura clarament organicista. Al seu parer, les futures Corts havien de constituir-se en dues cambres, una de les quals acolliria els estaments privilegiats de la noblesa i el clero, mentre que l'altra ho faria amb l'element popular. Per

[15] *Ibidem*, p. 116. Sobre Felip Aner resulten interessants les pàgines que li dedica E. LLUCH: *Las Españas vencidas del siglo XVIII*, Crítica/Mondadori, Barcelona:1999, pp. 26-27, 89, 91 i 235.

[16] *Ibidem*, p. 117. Sobre aquest diputat, vegeu E. LA PARRA: «Francisco Xavier Borrull y Vilanova. Noticia Biográfica», introducció a l'edició facsímil del *Tratado de la distribución de las aguas del río Turia y del Tribunal de los Acequieros de la Huerta de Valencia* (1831), Diputació de València, València:1995.

a mantenir aquestes tesis —en part triomfants en el constitucionalisme posterior— aquests diputats insistiren en la tradicionalitat de les Corts per estaments, davant la radical i perillosa novetat d'unes Corts monocamerals elegides segons criteris exclusivament individualistes. Aportaren la teoria dels cossos intermedis encunyada per Montesquieu i l'exemple constitucional anglès, a qui dedicaren elogis repetits i entusiastes. El ressò de les tesis exposades poc de temps abans per Jovellanos es manifestà amb claredat.

Amb aquestes premisses hi intervingué novament Borrull per a recordar que si les futures Corts foren només un sol cos, «*con una sola voz, una voluntad y unos deseos*» esdevindria impossible mantenir el necessari equilibri entre el rei i el poble, perquè una sola cambra, al seu parer, no podia «*contener a cada uno dentro de sus límites*». En conseqüència, continuava el diputat valencià, «*se necesita también de una fuerza o poder intermedio, que se una con cualquiera que se oponga a las usurpaciones que se intenten de algunos derechos y trastornos de la Constitución, y no hay otro más apropiado que el estamento del clero y la nobleza*»[17].

Aquest diputat partia d'una concepció territorial de la representació. Aquest extrem es manifestà quan afirmà: «*Yo desearía que la Comisión* [constitucional] *se hubiera hecho cargo de que según las disposiciones del gobierno feudal y de todos los que después de la invasión de los sarracenos se establecieron en España, se hallaba dividido el estado en tres clases, la de eclesiásticos, la de nobles, la de plebeyos. En las Cortes los de cada una representaba la suya, y de sus dependientes; y así ninguna de ellas podía representar a toda la nación, ni recibir poderes de la misma, ni ahora tampoco los diputados los tienen de todas ellas, sino cada una de su provincia, y como todos juntos representan a la nación, sucedía entonces lo mismo concurriendo las tres clases o estamentos.*»[18]

Per a Borrull, la representació nacional no era més que el resultat de les respectives representacions provincials. Cada diputat per separat no representava la nació sinó la província o regne i, dins d'aquest, a cada estament, i només tots junts podien representar la nació. S'infereix que la nació no era per a aquest diputat més que l'agregat de províncies i estaments i no una massa cohesionada d'individus iguals, «*con una sola voz, una voluntad y unos deseos*».

Els altres diputats reialistes que intervingueren en el debat d'aquest precepte, aliens al foralisme austriacista que defensaven Aner i Borrull, manifestaren una alta preocupació per tal de dotar les futures Corts d'una estructura estamental. Així, l'asturià Inguanzo —avançant un concepte sociològic de Constitució que més tard desenvoluparien Balmes i Alcalá Galiano— entenia que les institucions públiques havien d'aclimatar-se i adaptar-se a la naturalesa sociopolítica de cada govern: «*Las instituciones de cualquier estado deben ser análogas al carácter y naturaleza de su gobierno. Unas son las que convienen a la monarquía, otras las que se adaptan a la*

[17] *Ibidem*, pp. 256-257.
[18] *Ibidem*, p. 157.

democracia, etc. Un estado monárquico es un estado jerárquico. Las diferentes clases en que se divide son los elementos que le componen, y forman aquella armonía y enlace de unos miembros con otros. (...) La democracia está en oposición directa a la monarquía. Es forzoso que una de estas dos potencias se paralice o que, aproximándose, se susciten intereses encontrados que puedan turbar su concierto y armonía.»[19]

A fi d'evitar el predomini absolut del rei o d'unes Corts que s'escoressen vers la democràcia, calia, a parer seu, establir «*una fuerza intermedia que reúna los intereses de todos*». Aquesta força consistia, justament, en la constitució d'una segona cambra formada pels estaments noble i eclesiàstic. Així, es formaria un govern mixt, en el qual es conjugarien les tres formes clàssiques de govern. Per això, concloïa Inguanzo amb una crítica al sistema representatiu que l'article 27 pretenia consagrar: «*Si alguna cosa puede consolidar las Cortes, darles su vigor y energía, y hacerlas respetables, es su constitución intrínseca, orgánica; que no sean una masa informe y confusa, sino un compuesto de partes o miembros combinados, que reúna la potencia de cada uno, es decir, la fuerza de todas las formas de gobierno.*»[20]

Finalment, l'asturià Cañedo s'adheria a la tesi exposada per Borrull i Inguanzo per a insistir en la perillosa decantació de les Corts monocamerals envers el sistema democràtic. Afegia que aquesta nova estructura vulnerava l'antic i tradicional sistema representatiu, amb la qual cosa, segons ell, s'atacava una de les bases primordials de la monarquia espanyola: «*Para el nuevo plan de Cortes* —afirmava aquest diputat— *se adopta el sistema de una representación puramente popular o democrática, trastornando enteramente por este medio una ley fundamental, que es la base primordial de nuestra constitución, de la que depende la índole y clasificación particular de nuestro gobierno y el sabio temperamento que nuestros mayores habían adoptado para formar el sistema más sólido y más bien combinado de una monarquía moderada.*»[21]

III. Els diputats americans i la teoria territorial de la representació

Els diputats americans, excepte el peruà Ostolaza, no defensaven una concepció estamental de nació i de representació nacional. En aquests diputats s'aprecia una marcada concepció individualista de nació d'acord amb les premisses del dogma roussonià de la sobirania popular i no segons els postulats del dogma de sobirania nacional —com feien els liberals metropolitans. Per a aquests diputats, la sobirania no requeia en la nació com a subjecte unitari, sinó en tots els individus. O millor dit, en recaure sobre els individus, hom entenia que hi residia una part alíquota de la sobirania. A partir

[19] *Ibidem*, pp. 266-267.

[20] *Ibidem*, pp. 266-267. El concepte sociològic de Constitució, que subjau en aquest discurs, era perfectament compatible amb el concepte històric formulat per Jovellanos i després per Balmes i Cánovas, com expose al treball citat a la nota 9.

[21] *Ibidem*, p. 290.

d'aquesta exegesi democràtica del principi de sobirania nacional, els diputats americans pensaven que tot membre de la nació, pel sol fet d'ésser-ho, havia de ser ciutadà i, per tant, la contraposició entre espanyol i ciutadà que la Constitució de Cadis consagrava —com a fonament per a restringir la concessió dels drets polítics, en particular el d'elegir i ser elegit diputat a Corts— s'oposava al dogma de sobirania nacional.

Però si la idea de nació defensada per aquests diputats estava exempta d'un component estamental, en canvi s'hi detectava —i convé remarcar-ho— un concepte corporatiu de signe territorial que sorgí durant el debat de l'article 91 del projecte constitucional. Aquest article sancionava que per a ser elegit diputat calia, a part altres requisits, haver nascut a la província per la qual el candidat es presentés o bé que fos «*avecindado en ella con residencia a lo menos de siete años*». Aquest paràgraf l'impugnaren els diputats d'Ultramar per entendre que perjudicava greument els seus interessos, vist que permetia als espanyols europeus establerts a Amèrica concórrer allí a les eleccions, una vegada complerts els anys de residència i els altres requisits exigits. En defensa d'aquesta esmena, el xilè Leyva proposà un concepte territorial de representació, en oberta antítesi amb el principi de sobirania nacional que aquests diputats deien —i potser creien— defensar: «*no convengo en que los diputados del congreso no representan a los pueblos que los han elegido. Dexo esta aserción al abismo de las abstracciones. El que la congregación de diputados de pueblos que forman una sola nación representen la soberanía nacional, no destruye el carácter de presentación particular de su respectiva provincia. Tiene el diputado dos grandes obligaciones: primera, atender al interés público y general de la nación; segunda, exponer los medios que sin perjuicio de todo pueden adoptarse para el bien de su provincia.*»

En aquest discurs, per a reblar el clau, Leyva exposà una idea de nació espanyola equivalent a la unió de les seues províncies o pobles components: «*Esta procuración animada de la afección patriótica es muy eloquente y sensible, y debe producir el buen efecto de que las cortes, satisfaciendo los verdaderos deseos de los pueblos, en quanto sean compatibles con la justicia y el interés común, llenen uno de los primeros objetos de su instituto. Viniendo el gallego por Galicia, el asturiano por Asturias, y el peruano por Perú y así de las demás provincias con la debida igualdad, conseguiremos que la nación española sea perfecta y naturalmente representada.*»[22]

A aquest dictamen s'adherí el mexicà Guridi y Alcocer: «*Si se dice que dos naciones suelen tener intereses contrapuestos, también los suelen tener dos provincias. (...) Si se supone que los diputados representan a la nación y no a las provincias, ya ha contestado perentoriamente el señor Leyva.*»[23]

D'aquesta manera, la unitat de la voluntat general de la nació, en què insistien els liberals de la metròpolis, s'erosionava seriosament amb aquestes paraules de Guridi i amb aquestes altres del peruà Morales Duárez: «*Se dice que siendo todos hermanos*

[22] *Ibidem*, p. 459.
[23] *Ibidem*, vol. 9, p. 96.

no debe reinar más que la unión, ni nunca puede haber ni entenderse diferencia de intereses. La proposición confunde el derecho con el hecho, a la potencia con el acto, y a las prácticas reales y universales del mundo con los bellos deseos de una pura imaginación. (...) *En vano se pretende negar el caso de oposición de intereses entre un pueblo de América y otro de España.*»[24]

En virtut d'aquesta doctrina territorial de la representació i de la peculiar paràfrasi de dogma de sobirania nacional, de la quals aquella no és més que una conseqüència, els diputats americans defensaren la condició imperativa del mandat dels diputats i d'algunes de les mesures que comportava.

Aquests punts de vista es manifestaren en la llarga disputa que suscità el títol desè del projecte constitucional dedicat a organitzar el procediment de reforma. En aquesta polèmica, els diputats americans confirmaren la seua teoria territorial de la representació i, per tant, la idea corporativa de nació que se n'inferia. El mexicà Ramos de Arispe semblava dissentir d'aquestes teories quan afirmava el caràcter general de la representació, per sobre del lloc de procedència dels representants: «*Señor, no debemos apartarnos del principio de que un diputado puesto en el congreso no es diputado de Galicia, Cataluña o de Extremadura, sino un representante de la nación.*»[25]

Aquesta premissa, que el mateix diputat Arispe contradiria més tard, no era compartida pels altres diputats americans, els quals exigiren que el projecte constitucional fos ratificat per unes Corts convocades i elegides per a aquest efecte. Aquesta exigència s'oposava frontalment al principi de sobirania nacional i a la idea de representació que aquest principi significava. Fet i fet, al debat que generà aquesta pretensió, els diputats liberals de la metròpolis posaren en dubte ambdues posicions. Abans, però, de detenir-me en aquest extrem, convé conèixer les raons adduïdes pels diputats americans justificatives de la seua actitud. En síntesi, podem classificar-les en tres classes: en primer lloc, per l'abundància de suplents entre els membres de les Corts, sobretot entre els procedents d'Ultramar; en segon lloc, per l'escàs nombre de diputats americans, clarament inferior als de la metròpolis; finalment, segons entenien, per l'incorrecte sistema electoral que havia regit en les eleccions a Corts[26].

A l'empara d'aquestes objeccions, quatre dels cinc diputats americans que pertanyien a la comissió constitucional presentaren un escrit on formalitzaven l'exigència que el text constitucional, abans d'adquirir validesa definitiva, fos «revisat», és a dir, ratificat pels «Pobles», els representants elegits per aquests per a aquesta comesa. Signaven l'escrit el mexicà Mariano Mendiola, el peruà Morales Duárez, el cubà Andrés de Jáuregui i el xilè Joaquín Fernández de Leyva[27]. Per a Demetrio Ramos,

[24] *Ibidem*, vol. 9, p. 16.

[25] *Ibidem*, vol. 11, p. 361.

[26] Vegeu *ibidem*, vol. 2, pp. 305-306, i D. RAMOS: «Las Cortes de Cádiz...», art. cit., pp. 511 i ss.

[27] Aquest escrit començava així: «*Representación dirigida a las Cortes por cuatro individuos de la Comisión de Constitución contra un artículo de ésta.*» Fou presentat a la sessió del 26-XII-1811; vegeu DDAC, vol. 11, p. 5.

aquesta pretensió no es fonamenta només en un mòbil polític, digne de valorar-se adequadament, com ara la voluntat política de modificar el projecte constitucional en aquelles parts que perjudicaven els seus interessos a través d'unes futures Corts on potser aconseguirien una representació més nombrosa. Molt probablement no fou aquest, tot i ser important, el motiu principal que havia impulsat aquests diputats a presentar per escrit aquesta exigència i als altres membres d'aquest grup a donar-li suport. Segons Demetrio Ramos, responia «*a un problema de principios mucho más hondo, cual es el de valor ejecutivo de la ley, que alcanzaba incluso a las facultades inapelables de las Cortes* (...) *si nos paramos a pensar la sensación que podían sentir hombres de larga trayectoria jurídica, como Morales o Leyva, formados en las Universidades americanas, a donde las leyes llegaban de un remoto origen firmadas por el Rey, después de agotadas largas consultas a los Consejos, y aun así, la práctica y aplicación de dicha ley quedaba sujeta al recurso de súplica, obedecida y acatada, pero no cumplida en el interim, ¿cómo habían de entender aquel texto* [ço és, el projecte constitucional], *por ellos redactado o votado, superior a toda la práctica antigua que obligaba inmediatamente, sin suplicación posible.*»[28]

L'origen, per tant, de la pretensió dels diputats americans romania, segons Ramos, en el fet que abans «se revea por los pueblos». Tanmateix, convé destacar que per a defensar aquesta petició, redactada a l'empara de la tradició del dret d'Índies, els signataris i d'altres membres del grup americà defensaren una teoria territorial de la representació que s'oposava inicialment al principi de sobirania nacional i sota la qual hi havia un concepte de nació semblant al conjunt de pobles o províncies de la monarquia. Vegem-ho: «*Quisiera* [deia Riesco] *que en las futuras próximas cortes con poderes especiales se jurase y ratificase esta constitución con todas aquellas precauciones que aconseje la prudencia y dicte la experiencia, para que cada diputado, en nombre de su provincia, y con la expedición de sus poderes, pueda hacer el juramento y reconocimiento a nombre de aquéllas.*»[29]

Leyva, a més d'adherir-se al criteri de Riesco, afirmava, partint d'aquestes premisses doctrinals, que les Corts encarregades de ratificar el projecte haurien d'actuar segons les instruccions prèviament dictades (se suposa que pels electors): «*Si las instituciones deben ser estables.* (...) *Es necesario confesar que la constitución no sólo debe ser hecha libremente, sino que debe ser libremente aceptada; y debiendo preceder a la aceptación la instrucción deberá hacerse en las primeras Cortes. Nuestro principal objetivo debe ser evitar un cisma político. Para esto es necesario reunir la opinión pública en un centro cual es las cortes. En ellas los diputados, en uso de sus instrucciones, harán las observaciones que les parezca.*»[30]

Els diputats Mendiola i Ostolaza, a més d'assumir aquests arguments, qualificaren els diputats suplents de simples apoderats. Mendiola els comparava amb els «gestores

[28] «El peruano Morales», exemple de la complexitat americana de tradició i reforma a les Corts de Cadis, *Revista de Estudios Políticos*, 145-146 (1966), p. 195.

[29] DDAC, vol. 11, pp. 343-344.

[30] *Ibidem*, p. 310.

de negocios o agentes oficiosos»[31]. Mentre Ostolaza afegia: «*Todo el fundamento de la representación de éstos* [dels suplents] *estriba en un consentimiento presunto de las provincias que representan.* (...) *Siempre que algunas provincias no hayan nombrado diputados, y que estén representadas por suplentes, digan que el artículo A o B resulta no les es útil, ha cesado el motivo de la presunción de su asenso, en tal caso se verá anulado todo lo actuado mientras no se ratifique por las provincias legítimamente representadas.*»[32]

Semblantment s'expressà Guridi i López de la Plata, però en aquest cas estenien el caràcter de mandataris a tots els altres membres de les Corts de Cadis, fossen o no suplents. Es confirma així que aquestes premisses doctrinals, certament allunyades del dogma de sobirania nacional, no obeïen només a una raó conjuntural o a una finalitat política concreta, sinó a unes conviccions doctrinals profundament arrelades: «*Los poderes amplios que fungen los actuales representantes no son suficientes para restringir las facultades del congreso futuro. Prescindo de si este asunto es de los que requieren poder especial en los procuradores; prescindo, mirándolos como mandatarios, de que semejante contrato es de buena fe, y que no constando expresamente la voluntad del mandante se necesita la ratificación. Digo que no son suficientes para restringir las facultades del congreso futuro.* (...) *La nación únicamente, repito, la nación misma podrá solamente hacer limitaciones por residir en ella radicalmente la soberanía* (...) *la nación no tendría pleno dominio si no pudiese variar lo dispuesto por las Cortes, que son su apoderado.*»[33]

López de la Plata, identificava la representació parlamentària amb la diplomàtica quan equiparava els poders de diputat amb els dels ambaixadors: «*últimamente, Señor, los diputados son equiparados en el Derecho de Gentes a los embajadores ¿y pueden los embajadores, por más amplias que sean sus facultades, concluir negociaciones o tratados de importancia sin la indispensable ratificación de la Corte que los ha enviado?*»[34]

Finalment, potser és d'interès advertir que Martínez Marina, al *Discurso sobre el origen de la monarquía*, coincidia amb aquest interès ratificador dels diputats americans, desestimat posteriorment per les Corts. En aquesta obra, publicada com a pròleg a la *Teoría de las Cortes*, aquest autor s'adheria al «*sabio dictamen que sobre este punto extendieron los cuatro individuos de la comisión de constitución. Presentado y leído en las Cortes sin fruto*»[35]. Per a Marina, l'exigència dels americans era justa, perquè «*muchas provincias de España y las principales de la Corona de Castilla no influyeron ni directa ni indirectamente en la Constitución porque no pudieron elegir diputados ni otorgarles suficientes poderes para llevar su voz a las Cortes, y ser en ellas como los intérpretes de la voluntad de sus causantes. De que se sigue hablando legalmente y conforme*

[31] *Ibidem*, p. 314.
[32] *Ibidem*, p. 325.
[33] *Ibidem*, pp. 328-329. En un sentit idèntic, Larrazábal, pp. 366-367.
[34] *Ibidem*, p. 343.
[35] *Discurso sobre el origen de la monarquía y sobre la naturaleza del gobierno español*, IEP, Madrid:1957, p. 288, nota l.

a derecho, que la autoridad del congreso extraordinario no es general, porque su voz no es el órgano de expresión de todos los ciudadanos, y de consiguiente antes de comunicar a los que no tuvieron parte en ella y de exigirles el juramento de guardarla, requeriría la justicia y el derecho que prestasen su consentimiento y afirmación lisa y llanamente, o proponiendo las reformas y modificaciones que les pareciese, por medio de diputados libremente elegidos y autorizados con suficientes poderes para entender en este punto y en todo lo actuado en las cortes hasta el día que se presentasen en ellas.»[36]

IV. Els diputats liberals de la metròpolis i la teoria individualista de la representació

Els diputats liberals de la metròpolis defensaren un concepte purament individualista de nació i de representació nacional, en pugna amb el concepte organicista i corporatiu (estamental o territorial o ambdues coses ensems) que havien secundat els diputats reialistes i americans. Per als diputats liberals, la nació era el fruit de la unió de les voluntats individuals, de la qual sorgiria la voluntat general. Així, Espiga, en una glossa a l'article primer de la Constitució de 1812, en el qual s'intentava definir la nació, entenia que la redacció no podia ser més exacta; tanmateix hi afegia: «*para que se dé una verdadera inteligencia a esta palabra 'reunión' es preciso observar que no se trata de una reunión de territorios, como se ha insinuado, sino de* voluntades, *porque ésta es la que manifiesta aquella* voluntad general *que puede formar la Constitución del Estado.*»[37]

Es tractava, com Sieyès havia subratllat a l'assaig sobre el tercer estat, d'un subjecte únic, amb una sola voluntat, malgrat que es constituís d'unitats individuals; s'hi comprenien i emanaven tots els poders[38]. La nació per a aquests diputats era també un «cos moral», però no en el sentit que Suárez li donava al terme, com ocorria amb els reialistes, sinó en aquell que havia atorgat Rousseau a *El contracte social*[39]. Així ho recordava Juan Nicasio Gallego quan afirmava: «*Una nación* (...) *es una asociación de hombres libres que han convenido voluntariamente en componer un* cuerpo moral, *el cual ha de regirse por leyes que sean el* resultado de la voluntad de los individuos que lo forman, *y cuyo único objeto es el bien y la utilidad de toda la sociedad.*»[40]

[36] *Ibidem*, pp. 288-289.

[37] DDAC, vol. 8, p. 20.

[38] «*Qu'est-ce que la volonté d'une nation?*», es preguntava Sieyès, i responia: «*C'est le resultat des volontés individuelles, comme la nation est l'assemblage des individus*», *Qu'est ce que le Tiers Etat?*, Presses Universitaires de France, París:1982, cap. VI, p. 85.

[39] Després del pacte social, escriu Rousseau, es formava «*un Corps moral et collectif composé d'autant de membres que l'assemblée a de voix, lequel reçoit de ce même acte son unité, son moi commun, sa vie et sa volonté*»; *Du Contrat Social*, Bordás, París:1972, cap. VI del llibre 1r, pp. 76-77.

[40] DDAC, vol. I, p. 68. Certament, dos destacats liberals, Oliveros i Muñoz Torrero —que oportunament s'havien oposat a les tesis de l'estat de naturalesa i del pacte social defensades

Ara bé, a pesar que una lectura de l'article primer pogués facilitar una òptica diferent, per als diputats liberals la nació espanyola no s'identificava amb la suma dels espanyols d'ambdós hemisferis, ni la sobirania, per tant, havia de recaure sobre aquests o en cada un d'ells singularment considerats. Ans el contrari, concebien la nació com un subjecte indivisible, diferent dels individus components, distint, en definitiva del poble i ben lluny de la interpretació dels conceptes de nació i de sobirania nacional a la llum dels postulats inherents al dogma de sobirania popular.

Per partir d'aquest concepte individualista i purament ideal de nació, els diputats liberals establiren a la Constitució de 1812 la distinció entre espanyols i ciutadans, segons aquests mateixos esquemes, fins i tot més restrictius que els establerts pels liberals francesos de 1791, que distingien entre ciutadans actius i passius, la qual cosa els permeté considerar el dret a formar part de l'electorat actiu i passiu —el principal dels drets polítics— no com un «dret natural» —com al·legaven els americans— sinó com una «funció pública» atorgada per l'ordenament jurídic nacional de forma enterament discrecional, segons uns requisits d'edat, sexe, instrucció i raça[41].

La crítica antiestamental formulada pels diputats liberals es manifestà sobretot en la discussió de l'article 27 de la Constitució i la crítica antiprovincialista en el debat dels articles 12 i 91, a més de suscitar-se en la polèmica sobre la naturalesa jurídica d'ajuntaments i diputacions i en el debat del títol X.

En realitat, la idea exclusivament individualista de nació s'havia posat en relleu abans en l'important decret del 24 de setembre de 1810, en el qual, entre d'altres coses,

---

per altres significatius liberals, com Toreno, Espiga i Gallego—, s'allunyaren d'aquesta idea individualista de nació per entendre que la comunitat nacional es componia d'individus iguals però agrupats en famílies. Interessa remarcar, però, que en la proposta d'aquests dos diputats no hi havia cap substrat estamental o territorial a l'hora de definir la nació, cosa que els distanciava notablement de les tesis defensades per realistes i americans. Fins i tot les atacaren amb el mateix deler que la resta dels diputats liberals, en els quals aquestes esquerdes organicistes —fruit de la influència escolàstica— no es perceben, com tampoc no es detecten a la Constitució de 1812.

[41] Els diputats liberals donaren mostres inequívoques de racisme. Ara bé, en realitat pretenien evitar la preponderància de la representació criolla dins les futures Corts constitucionals amb l'exclusió de les «castes» —la població americana que «traía origen de África», ço és, negra o mesclada amb aquesta raça— del dret d'elegir i ser elegit membre del parlament i fins i tot de formar part del cens electoral. Els motius que animaven alguns diputats americans, no tots, a defensar els drets de les «castes» no eren justament filantròpics. Amb aquesta defensa perseguien obtenir una major representació per a l'elit criolla dins les futures Corts. Un exemple d'aquesta «interessada» actitud, sistemàticament denunciada pels liberals metropolitans, fou l'esmena presentada per Salazar a l'article 22, segons la qual només es concedien a les «castes» el dret d'elegir però no el de ser elegides per a l'exercici de càrrecs públics. Vegeu DDAC, vol. 8, p. 178. A aquesta esmena s'adherí Larrazábal; *ibidem*, pp. 199-200. Cal tenir en compte que les «castes» suposaven entre cinc i set milions d'individus, quasi un terç de la població total de l'Amèrica espanyola, segons estimaren els diputats Castillo i Pérez de Castro; vegeu DDAC, vol. 1, pp. 307 i 334.

es deia: «*los diputados que componen este Congreso, y que representan a la nación, se declaran legítimamente constituidos en Cortes generales y extraordinarias, y que reside en ellas la soberanía nacional.*»[42] En el «discurso preliminar» a la Constitució de Cadis, fruit en gran manera de la ploma de l'asturià Agustín Argüelles, es ratifiquen aquestes premisses explícitament quan, en justificar la nova composició purament individualista de les futures Corts constitucionals, s'hi al·legava: «*Los brazos, las cámaras o qualquiera otra separación de los diputados en estamentos, provocaría la más espantosa desunión, fomentaría los intereses de cuerpo, excitaría celos y rivalidades* (...). *Tales, Señor, fueron las principales razones porque la Comisión ha llamado a los españoles a representar a la nación sin distinción de clases. Los nobles y los eclesiásticos de todas las jerarquías pueden ser elegidos en igualdad de derechos con todos los ciudadanos.*»

Sobre l'antiga representació territorial del regne, el «discurs» continuava amb aquestes paraules: «*Así como se han suprimido los brazos por incompatibilidad con un buen sistema de elecciones, o sea, representativo, por la misma razón se ha omitido dar diputados a las ciudades de voto en Cortes, pues habiendo sido ésta la verdadera representación nacional quedan hoy incorporadas a la masa general de la población, única base que se ha tomado en adelante.*»[43]

El tipus d'elecció i la naturalesa de les Corts de Cadis informaven sobre el canvi de mentalitat operat respecte a la concepció i a la mateixa naturalesa de les institucions representatives tradicionals. A aquest canvi es referiria, en 1851, el general Evaristo Sant Miquel quan es preguntava: «*¿Qué eran aquellas Cortes? Una Asamblea de representantes que bajo nombre antiguo iban a ejercer facultades nuevas. ¿Eran las antiguas Cortes de la Nación? No, aquéllas se componían de tres estamentos en Castilla, de cuatro en Aragón, y las actuales de uno solo. ¿Se parecían los nuevos diputados a los otros? Mucho menos. Aquéllos representaban las antiguas localidades, cada cual la suya, los de Cádiz, la nación entera. Obraban los primeros en virtud de poderes contraídos a ciertos puntos, en cuyos límites tenían que encerrarse; los de los segundos eran amplios, omnímodos, extensivos a toda clase de reformas.*»[44]

Aquest gir copernicà en l'exegesi del sistema representatiu a què al·ludeix aquest autor, no era més que una conseqüència del canvi de concepció, el subjecte representat era molt diferent de l'existent a les antigues Corts: no representava els estaments i les ciutats del regne davant el rei, sinó que representava la nació i davant d'ella mateixa. Açò és, un subjecte nou a qui es presentava com a sobirà, en el qual es comprenien, i es confonien, les antigues corporacions socials i territorials. En puritat, no es tractava de la irrupció d'una nova idea de nació ni d'una simple metamorfosi de l'«antigua

[42] *Colección de decretos y órdenes que han expedido las Cortes generales y extraordinarias*, Imprenta Nacional, Madrid:1820, vol. 1, p. 1.

[43] «Discurso preliminar» a la *Constitución Política de la Monarquía Española promulgada en Cádiz a 19 de marzo de 1812*, Cadis:1812, pp. 34-36. Sobre la participació d'Argüelles en la redacció d'aquest importantíssim document, vegeu el meu treball citat a la nota 45.

[44] *Vida de Don Agustín de Argüelles*, Madrid:1851, vol. I, p. 28.

representación nacional», com insinuava el «discurso preliminar» i el cèlebre general liberal. Contràriament, es tractava de la radical i nova aparició en l'escena de la història d'un nou subjecte d'imputació del poder (i d'un poder nou: la sobirania), reflex real d'una nova societat individualista en potència, atomitzada i contraposada, a la vertebració i estabilitat de la qual aquell subjecte pretenia servir, i sense la qual, o abans de la qual, aquest subjecte no tenia raó de ser. Vegem ara, per separat, la crítica formulada pels diputats liberals a l'organicisme estamental i territorial en què havien incorregut els reialistes i els americans.

1. La crítica a l'organicisme estamental

Durant el debat de l'article 27, aflorà nítidament i intensa aquest *prius* nuclear de l'ideari liberal, del qual m'ocupe ara: l'individualisme, enfrontat en aquesta ocasió a les tesis estamentalistes defensades pels diputats reialistes i pel peruà Ostolaza. Certament, aquesta mentalitat individualista havia cobrat un especial relleu en la polèmica sobre l'extinció de les senyories jurisdiccionals. L'encast entre aquesta mesura i l'article 27 és evident, com els mateixos diputats liberals assenyalaven. En ambdós casos es tractava d'aniquilar els privilegis estamentals en què descansava l'Antic Règim.

I en ambdós casos, el principi de sobirania nacional isqué a la llum com la darrera i més important *ratio* per a legitimar aquesta tasca d'ensorrament. Si en virtut d'aquest principi s'havia sol·licitat, i aconseguit, que s'abolissen les senyories jurisdiccionals, per lesionar la unitat de la nació sobirana i la igualtat legal dels seus membres, resultava obligat que, semblantment, es derogués l'antiga representació estamental i se'n vertebrés una de nova, en la qual tots els membres de la nació, amb independència de la seua diferent condició social, estiguessen representats igualment, malgrat que no tots haguessen, *a fortiori*, de participar activament en la representació. Argüelles connectava l'article 27, l'abast del qual tractà de minimitzar, amb el decret que havia suprimit les senyories: «*En el sistema de la Comisión, los brazos no están excluidos de la representación en Cortes. Por el contrario acudirán a ellas con sólo una diferencia accidental en su llamamiento y reunión. Ser elegido por la masa general de los ciudadanos o por una parte de ellos, es toda la diferencia entre la opinión de los señores preopinantes* [és a dir, dels reialistes] *y la de la Comisión.* (...) *Después del decreto sobre señoríos, las leyes ya no pueden menos de ser iguales para todos los españoles. ¿Por qué, pues, todos los ciudadanos no han de tener la parte que les corresponde en su formación?*»[45]

Cal remarcar que la intervenció d'Argüelles es referia a la participació de tots els ciutadans en la formació de les lleis, la qual cosa constituïa, segons ell, l'única diferència,

[45] DDAC, vol. 8, pp. 278-279. Sobre aquest diputat, vegeu el meu treball «Agustín Argüelles en la historia constitucional española», inclòs al meu llibre *Asturianos en la política española. Pensamiento y acción*, KRK, Oviedo:2006.

i així i tot «accidental», amb el sistema representatiu tradicional, però no deia —perquè tampoc no ho pensava— que tots els espanyols haguessen de participar activament en la representació, sinó simplement que les lleis fossen iguals per a tots. Si les diferències amb la representació estamental s'hi manifestaven, amb no menor claredat es marcaven les diferències amb la representació democràtica. Toreno ratificà aquesta teoria individualista de la representació, on s'amagava una idea de nació englobadora, o millor dit, dissolvent dels antics cossos privilegiats: «*Una cámara de no privilegiados sería un campo de lides perpetuas contra los privilegiados; y unas Cortes, a manera de las actuales, en donde entran indistintamente todos los individuos de la nación, formarán una masa común, que será el único medio de asegurar nuestra felicidad venidera.*»[46]

Giraldo, alhora que insistia en aquestes tesis, assenyalava les diferències que existien entre la representació nacional i la popular. Així, en les paraules d'aquest diputat s'uneixen amb claredat els dos trets de la idea de la Constitució del 1812 liberal de nació i de representació: l'individualista, oposat a l'organicisme preliberal, i l'orgànic o unitari, oposat a l'atomisme democràtic que es desprèn del dogma de la sobirania del poble. Deia Giraldo: «*Estemos dispuestos a vencer los estorbos que se presenten contra la felicidad de nuestra patria; y estas Cortes y las sucesivas sean sólo para representar al pueblo español, y no para tratar de las ventajas e intereses de clases particulares, pues los diputados sólo deben ser de la nación, y no de las partes que individualmente la componen.*»[47]

2. *La crítica a l'organicisme territorial*

La idea individualista de nació defensada pels diputats liberals exigia no tan sols suprimir els grups socials interposats entre l'individu i l'estat (com els estaments, els gremis i les famílies) i advocar per la igualtat legal de tots els individus components, amb supressió dels privilegis o furs que la impedissen o coartassen. Aquesta idea individualista implicava, també, eradicar les diferències que per raons territorials existien entre els individus en l'organització política de l'Antic Règim. La nació no havia d'entendre's com una mescla de regnes o províncies amb diferents codis o fins i tot amb duanes i sistemes monetaris i fiscals diferents, sinó que havia de ser un subjecte format exclusivament per individus formalment iguals, capaç de servir de suport a una unitat territorial legal i econòmica.

En aquest sentit, resulta molt il·lustrativa la intervenció de l'extremeny Muñoz

[46] *Ibidem*, p. 285. Sobre aquest diputat m'estenc a *El conde de Toreno. Biografía de un liberal (1786-1843)*, pròleg de Miguel Artola, Marcial Pons, Madrid:2005.

[47] *Ibidem*, p. 298. Els criteris antiestamentals es concretaren en altres preceptes de la Constitució, com el 8 i el 339, que suposaren una fita contra els privilegis fiscals dels estaments: «*está obligado todo español* —deia l'article 8—, *sin distinción alguna, a contribuir en proporción de sus haberes para los gastos del Estado*». «*Las contribuciones* —afegia el 339— *se repartirán entre todos los españoles con proporción a sus facultades, sin excepción ni privilegio alguno.*»

Torrero, antic rector de la Universitat de Salamanca[48], on contrarestava els recels «particulatistas» mostrats per Aner i Borrull davant la futura estructura administrativa anunciada a l'article 12, executada, com és conegut, el 1833, per la reforma de Javier de Burgos: «*Estamos hablando* —deia el president de la comissió constitucional— *como si la nación española no fuese una, sino que tuviera reynos y estados diferentes. Es menester que nos hagamos cargo que todas estas divisiones de provincias deben desaparecer, y que en la Constitución actual deben refundirse todas las leyes fundamentales de las demás provincias de la monarquía. La Comisión se ha propuesto igualadas a todas; pero para esto, lejos de rebasar los fueros, por exemplo, de los navarros y aragoneses, ha elevado a ellos a los andaluces, castellanos, etc., igualándoles de esta manera a todos juntos para formar una sola familia con las mismas leyes y gobierno. Si aquí viniera un extranjero que no nos conociera diría que aquí había seis o siete naciones... Yo quiero que nos acordemos que formamos una sola nación, y no un agregado de varias naciones.*»[49]

Dins aquestes coordenades, resulta d'interès un discurs d'Espiga —de Palència però elegit diputat per Catalunya— en el debat de l'article 91, on denunciava les tesis «provincialistas», en una polèmica amb Leyva i altres diputats americans: «*Se ha dicho que el amor a la patria deberá ser el principal objeto a que debería atenderse en las elecciones, y que siendo esto por lo regular mayor en los naturales de la provincia que en los avecindados en ella deberían ser éstos excluidos. Señor, si el amor a la patria es aquel amor que tiene por objeto el bien general de la nación, convengo gustoso en este principio, pero si se entiende por esto el amor a la provincia, esto es, aquel amor exclusivo que ha producido en esta guerra tan funestas consecuencias, lejos de convenir, desearía que se borrase esta palabra del diccionario de la lengua.*»[50]

Si hom valora aquesta idea unitàriament i exclusivament individualista de nació, no resulta difícil comprendre l'actitud adoptada per aquests diputats, en el debat del títol X, davant l'exigència dels americans de convocar unes Corts encarregades de ratificar el projecte constitucional. Aquesta demanda, formulada a l'empara d'una teoria territorial de la representació que els conduí a defensar el caràcter imperatiu del mandat parlamentari, devia resultar inadmissible per als liberals, si tenim en compte que acceptar-la suposava, pel que fa al pla doctrinal, transgredir les més elementals premisses de la representació derivades del dogma de la sobirania nacional. En realitat, la teoria territorial de la representació l'havien combatut Espiga i Argüelles abans d'aquest debat. Així, el primer, en la discussió de l'article 91, i en rèplica als diputats d'Ultramar, digué: «*Se ha pretendido en vano persuadir que los diputados de cortes no son representantes de la nación, sino representantes de las provincias. Yo estoy convencido de que éste es un error político.*»[51]

[48] Vegeu la recent semblança d'aquest destacadíssim diputat a F. RUBIO LLORENTE: «Diego Muñoz Torrero: un liberal trágico», *Claves de razón práctica*, 185 (2008), pp. 46-51.

[49] DDAC, vol. 8, p. 118.

[50] *Ibidem*, vol. 9, p. 13.

[51] *Ibidem*, vol. 9, p. 13.

I Argüelles, més explícit, en la controvèrsia sobre la naturalesa juridicopolítica de les diputacions, afirmava: «*Es igualmente necesario insistir en desvanecer cualquiera idea de representación que se pueda suponer en las diputaciones de provincia. Tal vez las opiniones de algunos señores* [es referia als americans] *nacen de este principio equivocado. (...) La representación nacional no puede ser más que una, y está refundida solamente en las Cortes. Es la que únicamente puede expresar la voluntad de los pueblos.*»[52]

En el debat del títol X no es féu cap referència explícita al principi de sobirania nacional per a invalidar la petició dels diputats americans ni per a oposar-se als seus arguments doctrinals. Tanmateix, l'extremeny Oliveros, a causa del caràcter constituent de les Corts, entenia que la desproporció en el contingent de representants americans no podia ser motiu suficient per a posar en dubte la legitimitat de les Corts per a sancionar el projecte constitucional de manera ferma i definitiva. En suport d'aquesta afirmació, deia que la representació s'havia de considerar legítima sempre que s'ajustés a la legalitat establerta: «*Lo esencial es que la nación esté representada en el modo que establezca la ley. (...) Lo esencial únicamente en una monarquía moderada se reduce a que haya representación y a que sea conforme a la ley que la convoque. (...) En la carrera de los siglos* [la representació] *variará de mil modos; pero siempre que la representación sea conforme a la ley existente, de cualquier modo que sea, será la que debe ser, y por consiguiente legítima. Los poderes dados, según ley, a los diputados, señalarán los límites de sus facultades, y será valedero cuanto dispongan, arreglándose a ellos.*»[53]

[52] *Ibidem*, vol. 11, p. 245.

[53] *Ibidem*, 11, pp. 340-341. La teoria de la representació que, d'acord amb el principi de sobirania nacional, mantenien els diputats liberals de la metròpolis es traslladà al text constitucional. Així, a més del ja esmentat article 27, el 78 sancionava: «*las juntas electorales de Provincia se compondrán de los electores de todos los partidos* [judicials] *de ellas, que se congregarán en la capital para asistir a las Cortes como representantes de la nación*». L'article 99, tot i això, s'apartava del principi de sobirania nacional, almenys tal com l'havien entesa els revolucionaris francesos, quan establia que «*otorgarán todos los electores (...) a todos y cada uno de los diputados, poderes amplios, según la fórmula siguiente*»; segons aquest dogma de la sobirania, havia de ser la nació, a través del cos electoral, que no era més que un òrgan d'aquesta, el que atorgués els poders als diputats, i no els electors, perquè aquells representaven la nació i no aquests. Una altra contradicció amb el principi de sobirania nacional es contenia a l'article 100, que arreplegava els requisits que s'havien de redactar els poders i on s'afirmava que eren els electors els qui havien d'atorgar-los, però en aquest cas la contradicció amb el principi de sobirania nacional no procedia només de la influència del dogma de la sobirania del poble, sinó de la presència d'un component corporatiu de signe territorial. Així, en aquest precepte es parlava dels «*diputados que en nombre y representación de esta provincia han de concurrir a las Cortes y que fueron electos Diputados para ellas por esta provincia*». Aquestes relliscades es contrarestaven quan aquest mateix article, en estendre's sobre l'abast dels poders i la naturalesa dels diputats, deia que aquests poders havien de ser «*amplios* [i atorgats] *a todos juntos y a cada uno de por sí, para cumplir y desempeñar las augustas funciones de su encargo y para que los demás Diputados de Cortes, como representantes de la nación española, puedan acordar y resolver cuanto entendieren conducente al bien general de ella, en uso de las facultades que la constitución determina*».

V. Nació, representació i articulació territorial de l'Estat

En els tres conceptes de nació i de representació que acabem d'exposar és evident que es manifesta una molt diferent forma de concebre l'articulació territorial de l'emergent estat nacional. Els diputats acceptaren la unitat política de la nació, però la idea que tenien d'ella no era ni de bon tros la mateixa. Els reialistes (especialment el català Aner i el valencià Borrull) i els americans concebien la unitat nacional i la vertebració territorial de l'Estat constitucional, no sense gran intransigència i escàs sentit polític, d'una manera molt diferent a la propugnada pels liberals de la metròpolis. Per als primers es tractava d'organitzar la unitat de «las Españas», respectant els interessos i les peculiaritats dels regnes i províncies. Per a dir-ho en terminologia actual, es tractava de preservar la unitat de la nació (la unitat política de l'estat o de la monarquia), però sense que aquesta unitat lesionés l'especificitat i l'autogovern de les «nacionalitats», de les agrupacions territorials «naturals» i històriques. En el cas dels diputats reialistes, aquesta actitud era lògica dins l'estratègia global de preservar les institucions i estaments de l'Antic Règim (també, per a alguns, els furs dels antics regnes), davant la connexió nacionalista i revolucionària —de caràcter racional i individualista— dels liberals. Alguns dels seus punts de vista foren recollits més tard pel carlisme, encara que, com s'ha dit, la idea dualista de nació i la teoria de la sobirania compartida, que n'era el corol·lari, serviren de base al constitucionalisme moderat, que, en allò que concerneix l'organització territorial del poder, estaria molt prop de les tesis dels liberals de la Constitució del 1812, gràcies a la influència sobre el liberalisme moderat del vell grup dels afrancesats, partidaris del centralisme borbònic i napoleònic.

Les tesis sobre la representació i organització territorial de l'estat dels diputats americans coincidien plenament amb els interessos que aquests diputats —amb independència de la filiació política— defensaven com a portaveus d'una elit criolla amb una creixent consciència de marginació —sobretot a partir de les revolucions nord-americana i francesa— i en franca contradicció amb la carcassa política de la monarquia borbònica i amb l'ideari dels liberals metropolitans, que es presentava com a alternativa a la monarquia, però que desitjava prosseguir i fins i tot incrementar les seues tendències centrípetes en tots els ordres. Els diputats americans, que majoritàriament procedien de l'elit criolla, serviren de conducte per a expressar els anhels reformistes i centrífugs d'aqueixa elit o, almenys, la d'aquelles fraccions que no posaven en dubte la unitat de la monarquia espanyola.

La idea de destruir aquesta unitat potser no repugnava algun diputat americà, però en absolut es dedueix de les intervencions parlamentàries. La presència d'aquests diputats a les Corts és un fet que confirma aquest judici. Un testimoni inequívoc d'aquest és una intervenció de Leyva —un diputat poc sospitós d'uniformisme, com s'ha vist— en el debat de l'article 12. El diputat xilè, referint-se a la futura divisió administrativa que anunciava aquest precepte, digué: «*sobre todo debemos*

estar persuadidos de que esa operación tendrá siempre por objeto la unidad de la nación española.»[54]

Resulta evident que les idees de nació i de representació nacional, sense forçar-les en excés, podien servir de justificació a l'emancipació de les províncies americanes. La sobirania nacional, en efecte, no era per a aquests diputats més que el resultat d'un procés d'incorporació d'unitats singulars sobiranes. La unitat de la nació sobirana no era prèvia, axiomàtica i ideal, sinó que esdevenia el «resultat» o «derivava» d'una unió real, no fictícia, de províncies (i també d'individus). Aquests pressupòsits minaven la unitat del subjecte sobirà, de la nació, i la tornaven fràgil, feble, trencadissa. Efectivament, per ser la sobirania de la nació el producte o precipitat d'unes unitats sobiranes prèvies, al cap i a la fi, aquestes se'n podien desvincular. Els «pobles» de la nació, de la corona, podien recobrar amb plenitud la sobirania latent i originària, la part alíquota que els correspongués (i més encara en les circumstàncies de 1812, a causa de l'acefàlia de la monarquia). La sobirania de la nació naixent podia atomitzar-se i convertir-se en múltiples unitats sobiranes, cosa que obria un camí perquè aquests diputats poguessen arribar a justificar més tard el dret de cada poble americà a dotar-se d'una estructura juridicopolítica independent[55].

[54] DDAC, vol. 8, p. 177.

[55] Com ha escrit L. SÁNCHEZ AGESTA: «Sobre los orígenes del constitucionalismo hispánico. Comentario al libro de Joaquín Varela», *Revista Española de Derecho Constitucional*, 11 (maig-agost 1984), p. 247, «*cuando llegó la hora de definir y ordenar las provincias en la Constitución, los diputados americanos lograron arrancar la proyección en América de este principio de división y organización administrativa, dándole un nuevo sentido político. Ramos de Arispe consiguió el trasplante a Méjico de una división en provincias que viniera a sustituir con su organización representativa y electiva de un órgano colegiado, al que se llamó Diputación, a las antiguas intendencias. Las Diputaciones, como órganos deliberantes, se transformaron en Asambleas, y el Jefe Político que debía presidirlas dejó de asistir a sus deliberaciones. Las provincias fueron así el cuadro insospechado de una pluralidad de nuevos pequeños Estados 'soberanos' que se federaban. El hecho se puede documentar fecha por fecha y 'provincia' por 'provincia' en Méjico; no es tan patente en Argentina, o al menos no lo hemos podido comprobar con tanta claridad. Pero 'provincias' del Río de la Plata se llamaron originariamente las entidades que iban después a federarse como tales provincias en la Constitución de 1853. La idea misma de una soberanía, por así decido, 'territorializada' favorecía esta conclusión, que tuvo también manifestación en otras muchas formaciones políticas iberoamericanas que se constituyeron transitoria o permanentemente en estructuras federales o semifederales (Venezuela, Colombia, Centroamérica y la misma federación peruana con Bolivia).*» Sobre aquesta qüestió, sens dubte d'enorme importància, la bibliografia és molt àmplia i ha crescut els últims anys a l'empara dels bicentenaris. Sense ànim exhaustiu, citarem la següent: Hilda SÁBATO (coord.): *Ciudadanía y formación de las naciones. Perspectivas históricas de América Latina*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic:1999; J. A. AGUILAR RIVERA: *En pos de la quimera: reflexiones sobre el experimento constitucional atlántico*, CIDE/FCE, Mèxic:2000; A. ANNINO i F. X. GUERRA (coords.): *Inventando la nación. Iberoamérica*, Siglo XIX, Fondo de Cultura Económica, Mèxic:2003; J. C. CHIARAMONTE: *Nación y Estado en Iberoaméria. El lenguaje político en tiempos de la independencia*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires:2004; J.

Els diputats liberals de la metròpolis no distingien entre el concepte juridicopolític de nació, com a subjecte d'imputació de la sobirania de l'estat, i el concepte historicocultural de nacionalitat. La distinció explícita d'aquests dos conceptes no estava —no hi podia estar— present en els plantejaments dels diputats reialistes ni en la dels americans. Els reialistes, sobretot els procedents de l'antiga Corona d'Aragó, i els americans sí que distingien entre la unitat política de la nació i la pluralitat dels seus regnes o províncies. És a dir, afirmaven l'existència d'una única monarquia, però plural, compatible amb la descentralització administrativa i política. Els liberals de la Constitució del 1812 creien que no sols havia d'haver-hi una única nació dins d'un únic estat sinó també una única nacionalitat. Inauguraven així una línia doctrinal hegemònica en el liberalisme espanyol posterior, només rompuda a partir de mitjan segle XIX pel federalisme democràtic i republicà. Aquest punt de partida, latent, implícit, els conduí a estructurar un estat nacional unitari i també uniforme, en el qual els diputats liberals s'asseguraven el control dels centres decisius del nou poder estatal, particularment de les Corts. Els articles 22 i 29 de la Constitució de 1812 excloïen les «castes» del dret d'elegir i de ser elegit, però sobretot del còmput del cens de població a efectes electorals, amb la qual cosa la representació americana (llegiu criolla) en les futures Corts esdevindria notablement inferior a la metropolitana, malgrat que el nombre d'espanyols americans era superior al d'espanyols europeus.

Les peculiaritats geogràfiques i culturals dels pobles d'Espanya i de l'Amèrica espanyola foren ignorades per la Constitució de Cadis. Els liberals de la Constitució del 1812 s'entestaven a creure que la solució que s'havia d'aplicar als problemes de la Península era la mateixa i extensible als problemes específics de les províncies ultramarines. Per això, ingènuament, confiaven que la promulgació del text constitucional resoldria com un encanteri els problemes que afligien les províncies americanes i calmaria el malestar existent que, visiblement i amenaçadora, era palès entre els seus habitants. En virtut d'aquest punt de partida, les reivindicacions formulades pels representants d'Ultramar a les Corts de Cadis, on demanaven els mateixos drets per a espanyols americans i espanyols europeus, a més de remeis específics per als peculiars problemes de les províncies americanes, foren sistemàticament combatudes i rebutjades majoritàriament. Aquesta actitud —que Blanco White denuncià lúcidament a les pàgines d'*El Español*— resultava certament temerària, si comptem l'estat d'ànim de la major part de l'Amèrica espanyola[56].

M. PORTILLO VALDÉS: *Crisis atlántica. Autonomía e independencia en la crisis de la monarquía hispana*, Fundación Carolina/Marcial Pons, Madrid:2006; J. FERNÁNDEZ SEBASTIÁN (dir.): *Diccionario político y social del mundo iberoamericano*, CEPC, Madrid:2009.

[56] A *El Español*, que Blanco White publicà a Londres, de 1810 a 1813, els problemes d'Amèrica ocupen una part molt considerable. Blanco no es mostra partidari de la independència d'aquests territoris, però exigia per a ells un tracte igual al de la metròpolis en allò que concernia els drets i deures dels seus habitants. Per això critica moltes mesures adoptades per les Corts de Cadis i alguns preceptes de la Constitució de 1812, en particular els pertanyents a la representació par-

Fou en la discussió del títol VI del projecte constitucional, que organitzava «el gobierno interior de los pueblos y provincias», quan es materialitzaren amb més claredat els prejudicis centralistes dels diputats liberals de la metròpolis. En el debat d'aquest títol, es destacaren tres qüestions primordials: la naturalesa juridicopolítica dels ajuntaments i de les diputacions, la conveniència d'un control d'aquestes entitats locals per part de l'administració central de l'estat —per a expressar-ho amb la terminologia jurídica actual— i la composició uniforme d'aquells òrgans en tot el territori de la monarquia. Davant d'aquestes qüestions, els diputats americans defensaren el caràcter representatiu dels ajuntaments i diputacions, la no-ingerència o, almenys, la no excessiva dependència d'aquestes entitats respecte de l'executiu, i propugnaren una composició més àmplia de les diputacions —segons l'article 324, compostes d'un president, un intendent i set membres més—, sobretot per la desigual composició, en funció de les característiques i extensió de les diverses províncies de la monarquia. Borrull i Aner s'afegiren significativament a aquesta petició final[57].

Enfront d'aquestes pretensions, els liberalmetropolitans feren pinya en defensa de la redacció del projecte i refutaren els seus impugnadors sota l'argument del principi de sobirania nacional, en aquest cas, en una interpretació especialment rígida d'aquest, poc escorada vers qualsevol mesura que comportés la més mínima discriminació territorial. Amb aquestes premisses, Toreno i Argüelles defensaren el caràcter exclusivament administratiu dels ajuntaments i les diputacions, la conveniència d'un estret control de la seua activitat per part de l'executiu i la necessitat que la composició i el nombre de membres fos exactament igual en totes les províncies.

Ara, però, interessa ressaltar que, quan es discutien aquests problemes, els dos diputats asturians, fidels en aquest punt al castellanisme dels seus paisans Campomanes, Jovellanos i Martínez Marina, descobriren, potser com en cap altra ocasió, els temors i recels que sentien davant qualsevol possible descentralització administrativa, que qualificaven —exageradament i amb notable imprecisió conceptual— de disgregadora i propiciadora del «federalisme». Així, el comte de Toreno, en resposta al costa-riqueny Castillo, digué: «*El señor preopinante ha fundado todo su discurso en un principio, a mi parecer, equivocado, cuando ha manifestado que los Ayuntamientos eran representantes de aquellos pueblos por quienes eran nombrados. Este es un error; en la nación no hay más representación que la del congreso nacional. Si fuera según se ha dicho, tendríamos que los Ayuntamientos, siendo una representación, y existiendo consiguientemente*

---

lamentària. Sobre aquests extrems s'estén R. BREÑA: «José Mª Blanco White y la independencia de América: una postura proamericana», *Historia Constitucional*, 3 (2002), *http://www.historiaconstitucional.com*. D'aquest autor, vegeu també *El primer liberalismo español y los procesos de emancipación de América, 1808-1824 (una revisión del liberalismo hispánico)*, El Colegio de México, Mèxic:2006, i el recent llibre *En el umbral de las revoluciones hispánicas: el bienio 1808-1810*, El Colegio de México/CEPC, Mèxic:2010, inclosa la interessant i extensa introducció.

[57] DDAC. vol. 11, intervencions de Castillo, p. 210; Larrazábal, p. 238; Ramos de Arispe, p. 239; Borrull, pp. 241-242; i Aner, pp. 242-244.

como cuerpos separados, formarían una nación federada en vez de constituir una sola e indivisible nación. (...) Los Ayuntamientos son esencialmente subalternos del poder executivo; de manera que solo son un instrumento de éste, elegidos de un modo particular por juzgarlo así conveniente para el bien general de la nación; pero al mismo tiempo, para alejar el que no se deslicen y propendan insensiblemente al federalismo, como es su natural tendencia, se hace necesario ponerles el freno del jefe político, que nombrado inmediatamente por el rey, los tenga a raya. (...) Este es el remedio que la Constitución, pienso, intenta establecer para apartar el federalismo, puesto que no hemos tratado de formar sino una nación sola y única.»[58]

Aquest mateix diputat insistia en la necessitat d'evitar el «peligro federalista», quan es discutia la composició de les diputacions provincials: «*Lo dilatado de la nación la impele baxo de un sistema liberal al federalismo; y si no lo evitamos se vendría a formar, sobre todo con las provincias de Ultramar, una federación como la de los Estados Unidos, que insensiblemente pasaría a imitar la más independiente de los antiguos cantones suizos, y acabaría por constituir Estados separados.*»[59]

A aquest criteri s'adherí Argüelles, que incidia sobre els suposats perills del federalisme i en la necessitat d'allunyar-se del model de la «federación angloamericana»[60].

Aquesta concepció centralista de l'estat constitucional, que ni tan sols assumí una autèntica autonomia municipal, s'incrementà força a mitjan segle XIX amb l'arribada al poder del liberalisme moderat. Els dirigents liberals —admiradors incondicionals dels patrons francesos— articularen una administració local concebuda com un simple apèndix del poder executiu i eliminaren completament els tímids intents de la tradició municipalista castellana presents en l'obra del liberalisme de la Constitució del 1812[61].

Traducció: Joan Iborra

[58] *Ibidem*, vol. 11, p. 212.

[59] *Ibidem*, p. 247.

[60] *Ibidem*, pp. 244-246.

[61] Sobre l'evolució de l'administració local de la primera meitat del segle XIX, encara és útil la lectura del llibre de Concepción DE CASTRO: *La Revolución liberal y los municipios españoles (1812-1868)*, Alianza, Madrid:1979. Vegeu també l'ampli i recent estudi preliminar d'Enrique Orduña Rebollo a l'obra d'aquest autor i de L. COSCULLUELA MUNTANER: *Historia de la legislación de régimen local*, Iustel, Madrid:2008.